

Deme László

A NYELVÉSZETI KUTATÓMUNKA
SZEMLÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEIRŐL
/Tézisek/

1. A tudomány a valóságról szerzett igazolt ismereteknek rendszerbe foglalt együttese; a tudományos kutatás a valóság valamelyik részletének megismerésére, a szerzett ismeretek igazolására és rendszerezésére irányuló emberi tevékenység.

A tudományos kutatás az emberi megismerésnek történelmileg és társadalmilag egyaránt kötött terméke és egyben tényezője, s így nem független az adott kor és adott közösség általános ismereti szintjétől, s nem marad hatás nélkül annak további alakulására sem.

A szaktudományoknak -- akár természeti, akár társadalmi jelenséggel foglalkoznak -- fő feladatuk a valóság általuk vizsgálat alá vett területének felderítése, objektív belső törvényeinek feltárása, és az így szerzett ismereteknek a gyakorlat, illetőleg a további fejlődés számára alkalmazhatóvá formálása.

2. A tudományos kutatásban a fejlődés során sokféle vizsgálati eljárás alakult ki. A vizsgálati eljárások egy csoportjának összeilleszkedő együttese kutatási módszeré áll össze. Minél komplexebb a vizsgálat tárgya, annál többféle módszerrel közelíthető meg, s annál többféle módszerrel

nyerhetünk egy-egy területéről, részletéről vagy aspektusáról helyes és igazolt ismereteket.

A módszerek alapvetően kétfélék lehetnek. Egyikfajta-juk a kutató gondolkodás szabályaira épül, a vizsgálódás során ezeket igyekszik érvényesíteni a jelenségek értelmezésében és rendszerezésében. Másik fajta-jukban a kutató gondolkodás csak eszköz, amely a vizsgálat tárgyában igyekszik megtalálni és felfedni a jelenségek értelmzését és összefüggéseit. Az első fajta a dolgokban rendet igyekszik teremteni, a második fajta a dolgokban rendet igyekszik felfedezni. Az első fajta idealista, a második fajta materialista alapállású.

Mínthogy azonban az emberi gondolkodás törvényei -- természetüknél fogva -- alapvetően maguk is a valóságbeli összefüggések tükröződései /ha nemritkán torzul is, vagy épp fejük tetejére állítva/, az idealista módszerek, s főleg a kereteikben kialakult vizsgálati eljárások, sok részterületen előbbre vihetik a valóság megismerését; csak megfelelően kell értelmezni és átértékelni eredményeiket.

A módszerek lehetnek metafizikusak vagy dialektikusak. Mivel a nyelvi állománynak rendszer volta és a nyelvi tevékenységnek dinamikus jellege a vizsgálódó számára kézenfekvő, a metafizikus módszereknek a nyelvtudományban inkább csak a maradványaival kell számolnunk, s velük is elsősorban a történeti jellegű kutatásban. A leiró

vizsgálatokban a nyelv működésének dialektikus jellege irányítóan hat a módszerekre, még az egyébként idealista jellegűekre is. Így metafizikus vonásokat találhatunk ugyan egyes nyelvészeti módszerekben, ám tisztán vagy tulnyomóan metafizikus módszerekkel aligha kell számolnunk.

3. A vizsgálat tárgyának általában több m e g - k ö z e l i t é s e lehetséges, s minél komplexebb a tárgy, annál többféle. E megközelítések egy-egy terület vagy aspektus felderítéséhez reális kiindulásul szolgálhatnak. A megközelítések közül az, amelyikhez alapként lekötjük magunkat, s z e m l é l e t k é n t emelkedik a többi fölé. Ha szemléletünk a vizsgált dolog természetét, legfontosabb sajátosságát ragadja meg, s így a kutatás tárgyának lényege felől indít bennünket a jelenségek szintje felé, illetőleg lényege felé irányít bennünket a jelenségek szintje felől, akkor materialista. Ha viszont egy -- egyébként akár valós, csak épp nem meghatározó érvényű -- részértékű megközelítési lehetőség emelkedik szemléletként a többi fölé, ez a szemléletmód idealista irányba vezet, illetőleg -- főképp, ha abszolutizáljuk -- idealista.

4. Szemlélet és módszer ritkán választható el élesen egymástól. Minden vizsgálódás bizonyos előfeltevésekkel indul, s ez irányítja lépéseinek irányát és rendjét. Ezért nehéz egyértelműen eldönteni egy-egy tudományos --

főleg nyelvészeti -- "irányzatról", hogy szemléletmód-e vagy módszer, minthogy bennük a kettő szétválaszthatatlan. Azok, akik "irányzatukat" tisztán vizsgálati módszerként kívánják feltüntetni, amely különféle szemléleti alapokon egyaránt alkalmazható, vagy egyes eljárásaikra gondolnak, vagy pedig tagadják módszerük szemléleti alapját; mert egy kidolgozott módszer a maga eredeti egészében a lépéseit irányító szemléleti alap felépítménye. A társulás lehet ferde is /tehát materialista szemléleti alapra épülhet idealista jellegű vizsgálati módszer/; de az egészséges komponenst sosem lehet egészében áttemelni, csak átépíteni.

5. A módszer -- mint vizsgálati eljárások egy csoportjának összeilleszkedő együttese -- megmaradhat nyitottnak, de törekedhet zártságra is. Az önmagához képest következetesen végigvitt és a vizsgálat tárgyának egészét felölelni törekvő módszer előbb-utóbb r e n d s z e - r e z é s i g juthat. Az "irányzatok" és "izmusok" tulnyomó részét az jellemzi, hogy nem áll meg a /szemléletben gyökerező/ módszer alkalmazásának-alkalmazhatóságának határainál, hanem rendszerezést kíván adni. E rendszerezés helyességének, valóságának kulcskérdése a módszer alapjául szolgáló szemlélet. Minél szűkebb érvényű a szemlélet alapjául vett -- akárha egyébként reális -- megközelítésmód, annál kisebb a vizsgált valóságterületnek az a része, amelyet e rendszerezés helyesen képes

feltárni, s annál nagyobb az a rész, amelyet a rendszerezésnek -- módszeres lépésekkel s a maga szemszögéből szükségszerűen -- az alapul szolgáló szemlélethez hozzá kell torzítani.

A rendszerezés kutatói, tehát szükségszerűen szubjektív tevékenység. Ám tükrözheti az objektív rendszert, a vizsgált dolog belső természetét, s akkor eredményében materialista jellegű. De maradhat szubjektív, a kutató természetének /egymozgásának/ tükrözője, s akkor eredményében idealista.

6. Az emberi társadalmak nyelvisége, az ember b e - s z é d k é s z s é g e sajátos terméke és tényezője a valóság fejlődésének; mint fizikailag megvalósuló, biológiai kötöttségű, de alapvetően mentális szintű és társas determináltságú eszköze a társadalom életének, s benne az egyén társadalomba kapcsolódásának.

A beszéd eszköze, a n y e l v , a maga használati törvényeivel együtt, a társadalmi tudat része; de nem mint tartalom, hanem mint tartalomhordozó. A nyelv nem az, amit az ember a természetről és a társadalomról és önmagáról hisz, sejt, gondol, akar; de mindezeknek hordozója a közösség számára és közvetítője a közösséget alkotó egyének között. Amit a nyelv hordoz, az már nem nyelv, s amit a segítségével létrehozhatunk, az is kívül esik a nyelven. -- A nyelviség a "homo sapiens"-nek fajilag legáltalánosabb jellemzője; a konkrét nyelv viszont a

"homo sapiens" kisebb-nagyobb csoportjainak mikrotársadalmilag legkötöttebb -- és sokban legmegkötőbb -- terméke és eszköze. Tulajdonosa az adott társadalmi egység kollektív tudata, létformája az adott társadalmi egység beszédgyakorlata, használója a társadalomban annak tagjaként élő¹ egyén, funkciója az adott társadalom egyénei közötti kommunikációs kapcsolat kiszolgálása.

Mint kommunikációs eszköz, a nyelv társadalmi kötöttségű, de egyéni felhasználású; pszichikai tartalmu, de fiziológiai lefolyású és fizikai megvalósulású, állagában egyszerre tartós és szakadatlanul változó; elemeinek természete állományi szinten elvont és általános, de ugyanakkor a használat szintjén konkrét és egyeditett; minden eszköze rendszertag, de egyszerismind a rendszeren belül kikülönülő egyed.

7. Mint komplex jelenség, a nyelv sokféle irányból közelíthető meg és sokféle módszerrel vizsgálható úgy, hogy a kiindulópont valós és az eredmény reális legyen. E r é s z m e g k ö z e l i t é s e k n e k általában nem is az egyetlen oldalúság a legfőbb hibájuk, hanem az -- s inkább többé, mint kevésbé --, hogy mindegyikük túllépi saját határait. Egyes fajtáik összetévesztik a megismerés menetét a megismerendő természetével: a jelenségszint felől való behatolás lépéseit egyben a dolog belsejében uralkodó hierarchikus rendnek tartják. Más megközelítések -- ugyancsak a jelenségszin-

ten uralkodó súlyviszonyoktól megtévesztve -- domináns sajátságokat néznek definitív erejűeknek. Amint igen gyakori az is, hogy -- mivel az elemek valóban használati szinten jelentkeznek, a használati szinten pedig szükségszerűen elemeket találunk -- az állomány szintjén helyesen felismert törvényszerűségeket mechanikusan érvényesnek tekintik a működés szintjén /illetőleg ritkábban, de olykor fordítva is/.

Szinte valamennyiüknek közös hibája azonban az, hogy az ember nyelviségét -- bár az meghatározott feladat betöltése és ellátása közben alakult ki, fejlődik és működik ma is -- nem afelől nézik elsősorban, hogy mire való /s ezt hogyan teljesíti/, hanem afelől, hogy milyen; azaz nem funkcionálisan /szerepében és függőségeiben/ közelítik meg, hanem fenomenálisan /önmagában adott dologként/. Holott a nyelvnek -- és tudományának -- önállóságát nem azzal bizonyítjuk, ha minden egyébtől függetlennek mondjuk; hanem azzal, ha meglátjuk, hogy igen sok irányban kötött, de egyik irányban sem abszolúte.

8. Az ujgrammatikusok a nyelvet fejlődésében-változásában vizsgálták, és retrospektíve számos történeti mozgástörvényt találtak meg benne. A nyelvföldrajz /főleg anyagával/, s más oldalról a neolingvisták /főleg szemléletükkel/ felbontották azután ezeknek a fejlődési törvényeknek kezdeti merevségét. Wundt és Paul -- más-más oldalról ugyan -- a nyelvnek lélektani és emberi-társadalmi

kötöttségét derítette fel; s így a kezdetben mechanikusnak látott nyelvi mozgás képe dinamikussá formálódott. A felsoroltaknak mindegyike hozzájárult a helyes megismeréshez a maga újabb és újabb aspektusával; s mindegyikük tévedett, mikor a maga nézőpontját abszolút magyarázó elvnek látta. Szinte általánosan közös jellemzőjük a jelenségszintről, s azon belül is az alulról való indulás: a hangtól a szó vagy szóelem, majd attól a szerkezet vagy a mondat felé. A feltárásnak ez logikus és járható utja; ám legtöbbször a vizsgált dolog természetével próbált azonosulni.

9. A Saussure nevével fémjelzett /bár a kazányi-pétervári iskolában már hamarabb és markánsabban jelentkező/ leíró nyelvszemlélet új fejezetet nyit a nyelvvizsgálat történetében. Ez a nyelvi egységeknek-elemeknek nem a történeti alakulását boncolgatja, hanem a szinkroniában elfoglalt helyüket és betöltött szerepüket; s így ami mozgástörvényt keres, az nem fejlődési, hanem működési. Ezt a korszakot összefoglalóan "strukturális" vagy éppen "strukturalista" szemléletűnek szokás tekinteni, minthogy a nyelvi állomány rendszerszerűségéből indul ki. Ezen az alapálláson belül azonban napjainkig egészen különböző szemléletmódok és vizsgálati módszerek sora jelentkezik; mindegyikük helyes részfelismerésre alapozva, de legtöbbször egyetlen magyarázó elvnek látva a magáét, nem egyiknek a részértékben lehetségesek közül. Így indul meg Európában sokféle iskola, irányzat és "izmus"

felvirágzása; majd az Egyesült Államokban -- kis részben ennek útszűrődéseként, jóval nagyobb részben e fejlődést ignorálva -- egy ujrakezdő rácsodálkozás a nyelvre; érthető -- búr sokszor nem menthető -- előzmények folytán nem társadalom- vagy természettudományi, hanem technikai gyökerű szemléleti-módszertani indulással.

10. A saussure-i kezdeményezést, a kazányi-pétevári felfogást és a korai prágai megsejtéseket egyesítő prágai iskola strukturális-funkcionális szemléletének vallja magát. Impozáns építményének piramisszerűen széles alapja a fonológia, keskenyedő dereka a morfonológia és morfológia, összeszűkülő hegye a szintaxis. Az alulról való kezdésnek -- s a történelmi kényszerből bekövetkezett hirtelen abbamaradásnak -- két nagy súlyú következménye van. A grandiózus torzó azt mutatja: ez az iskola erőszakoló türelmetlenséggel kereste az elemek egyedi funkcióját, azon a szinten is, amelyiken még nincsen /a fonológián/; és mindig az alsóbb szinten belül kívánta megnagyarázni azt is, ami pedig csak a fölötte állónak függvényében érthető /például a morfonológiának sok kérdését a fonológiából magyarázta, bár az a morfológiából érthető meg/. Így a funkcionalításban csak a betöltött szerepet láthatta, a függőségi beépítettséget már nem. S a magára maradt strukturális szemlélet révén strukturalistává zárult; a rendszerszerűséggel magyarázva a nyelvviségben azt is, aminek pedig más a kulcsa.

11. A második világháború előtt fel-felbukkant, majd utána gombamódra felburjánzó "izmusoknak", irányzatoknak, iskoláknak mindegyike egyszerre volt segítője és gátolója a nyelv komplex és valós megismerésének. A nyelvpszichológia -- majd újraindulásként a pszicholingvisztika -- a beszédtevékenység lefolyásának pszichikai oldalát vetette és veti alá egyre tüzetesebb vizsgálatnak. A nyelvpszociológia -- majd újraindulásként a szociolingvisztika -- a nyelvnek és használatának társadalmi megoszlását próbálta és próbálja felderíteni. A behaviorizmus a magatartásformák közé, a szemiotika a különféle jelzésrendszerek közé sorolja a nyelviséget; az információelmélet, s hozzá kapcsolódva a kommunikációkutatás, az egymásra hatás eszközei és módjai között jelöli ki a helyét; a matematikai nyelvészet az egyéb halmazokra érvényesnek talált strukturális, és az egyéb operációkban sikerrel alkalmazott algoritmikus törvényeket keresi a nyelv anyagában és működésében.

Mindegyikük reális közelítésnek bizonyulhat, megfelelő korlátokkal és mértékkel alkalmazva; s mindegyikük torzít attól kezdve, amikor túllépi saját érvényességének körét, vagy éppen teljes magyarázattá próbál kerekedni. Így szemléletük és módszerük a maga eredeti valójában nehezen gyümölcsöztethető, s annál kevésbé, minél következetesebb és zártabb. De megközelítésmódjuk és sok vizsgálati eljárásuk figyelemre méltó; ha vissza tudjuk szállítani őket a maguk reális értékszintjére /vagy inkább: részértékszintjére/.

12. Az első, amit külön is érdemes kiemelni közülük: Tesnière szintaxisa, s azon belül is v a l e n c i a - e l m é l e t e . Ez a megközelítés azt a csomópontot ragadja meg, amely kulcshelyzetű átmenetet jelent a lexika és a szintaxis, vagyis a nyelvi állomány meg a /használati szintjét képviselő/ beszéd között; rávilágítva a szónak lexikoszintaktikai természetére. A mai, további kutatások bizonyítják: a szó valóban nemcsak szemantikai potenciát hord magában, hanem grammatikait is; mintegy kijelöli a maga kötelező és lehetséges / és persze: lehetetlen/ környezetét. Am jelzik azt is: ez valóban potencia csupán, illetőleg potenciák halmaza; s azt, hogy mikor melyik érvényesül és hogyan ezek közül, már nem az elem maga szabja meg, hanem az együttes, amelyikbe használati szinten kerül, egy "felülről vezérelt folyamat", tudniillik a kommunikációs érdekek szolgálata közben és folytán. -- Ez a gondolat nem alakított iskolát, sőt kevesebb figyelmet kapott nálunk és világszerte, mint amennyit megérdemel.

13. A második kiemelendő kísérlet, amely rövid életű volt, bár korántsem terméketlen, Harrisnek deskriptivista-disztribúciós iskolája. Jellemzően analízis elgondolás: a fonémát, a morfémat, de még a szintagmát és a mondatot, illetőleg alkotórészeiket is, az elvben szegmentálatlan szövegből azon az alapon igyekezett kiszűrni, hogy mi állhat együtt és mi nem; természetüket pedig annak

próbájával megállapítani, hogy adott együttesben mi mivel helyettesíthető, és mivel nem. Ez a leírásmód formális megoldásra törekedett, indulásakor a jelentés teljes kikapcsolásával /bár figyelmen kívül hagyni nem tudta persze, hiszen mind a társulhatóságnak, mind pedig a behelyettesíthetőségnek az alakulat "helyessége" volt a próbája, s e kérdésfeltevésből a szemantikai helyességé gyakorlatilag nem maradhatott ki/.

Ez az elemzési rendszer az írástalan, kodifikált grammatika nélküli /indián és afrikai/ nyelvek első megközelítésére eredményesnek bizonyult, minthogy ott még a beszélők "anyanyelvi tudata" is inkább csak kontrollként volt igénybe vehető /a behelyettesítések "helyességének" elbirálására/. De felderített grammatikai rendszerű, feldolgozott fejlődéstörténetű és viszonylag fejlett beszélői tudat háttérével használt nyelvekre alkalmazva csekélynek bizonyult a feltáró, gyengének a bizonyító ereje, s nemegyszer torznak vagy torzítóknak az alkalmazása. /Az analizáló iskolák közül kiemelhető még a Kenneth Pike nevéhez fűződő tagmemikus elemzési módszer; ez a jelenségek szintezésében dinamikusabb Harrisénél, de módszerében jóval kevésbé kidolgozott./

14. A harmadik, amelyik viszont jóval több figyelmet kapott a megérdemelnél, Chomsky generatív /és transzformációs/ szintaxisa. Épp a fordítottja Tesnière elképzelésének. Ez kész keretekkel, kész mondatformákkal szá-

mol, amelyeket a lexika mintegy kitölt csupán. Így jönnek létre -- generatív eljárással -- azok a "magmondatok", amelyek a valóságbeli /vagy gondolkodásbeli?/ alapösszefüggéseket elemi formájukban tükrözik. E magmondatok azonban általában nem -- vagy nem így -- jelennek meg a nyelviség szintjén, hanem átalakulva, egymásba olvadva, "transzformációs szabályok" révén módosulva és kapcsolódva össze magasabb egységekké. -- A magmondatok a "mélystruktúrában" élnek; a valóságos mondatok /mint "terminálisak", azaz végtermékek/ a "felszíni struktúra" részei. Mindkét utóbbi fogalom maga is viszonylagos és több rétegű: például egy passzív mondat a "mélystruktúrában" aktív szerkezetű lehet az adott nyelven belül is; de e formája is "transzform", azaz leszarmaztatott lehet már egy "általánosabb" mélystruktúrához képest, amely már nyelvek feletti /vagy alatti?/; alapvetően általános, közösen emberi, legalábbis e szerint az elképzelés szerint.

Nem tudni azonban: mire alapul, miben gyökerezik, mit tükröz, s egyáltalán: mi ez a "mélystruktúra". A valóság szerkezete-e /amit a nyelviség tükröz; de vajon egyformán-e?/; vagy a valóságot tükröző /de vajon nyelvtől függetlenül tükröző?/ emberi gondolkodásé? -- És mi irányítja a transzformációnak -- nem kis részben kötelezőnek tekintett -- lépéseit? A kísérleti részfeldolgozásokból, módszertani bemutatókból láthatóan /minthogy teljes feldolgozás ezzel a módszerrel egyetlen nyelvre sincsen/ általában a lépések irányítója -- a kutató által

előre ismert végeredmény! A lépések mindig "szükségszerűen" úgy irányulnak, hogy végül is azt az eredményt érjük el a segítségükkel -- amit el akarunk érni. Röviden: itt nem az eljárások szülik a végeredményt, hanem a kívánt végeredmény az eljárásokat.

A generatív elvben az előfutárok által helyesen felismert analizisszabályokat próbálták visszafordítani szintézisszabályokká. Egy bizonyos határig ez persze reális is. De csak addig, amíg minőségi ugróponthoz nem érünk. S ez a nyelviségben az állományi és a használati szint határán található meg. A mondatba kerülő /illetőleg mondatba kerülésre alkalmasan megszerkesztett/ szóalak felépítésének /lexikomorfológiai/ szabályai valóban "létrehozzák" a szóalakot, megmagyarázzák tehát potenciáit is. De a mondatba való beszerkesztődésük -- s vele a potenciák egyikének aktualizálódása és aktivizálódása -- már "alulról" nem érthető meg; ott a részfunkciót az egészben elfoglalt hely magyarázza /ami persze nem "üres hely", épp, mert nem tölthető be akármivel, csak arra való elemmel/.

S ami a magmondatokat" meg a "transzformációs szabályokat" illeti: a valóságos társadalmak valóságos beszédtevékenységében sok -- elvileg valóban feltehető s a kutató tudat által valóban megjárható és visszabontható -- előkészítő és átvezető utat "átvágott", sok kanyart és vargabetűt "rövidre zárt" az a közös tudat, amely a társadalmi kötöttségű egyéni beszédcselekvésnek legfőbb

szabályozója. Ugy látni: ez a szintetizáló módszer nem a valóság logikáját tükrözi, s nem is a gondolkodás meg a nyelviség természetét, hanem egy kutatónak / és az őt követőknek/ sajátos agymozgását. -- Végül pedig: a generatív elv a maga "kész" és csak lexikai forrásokból kitöltendő -- mert kötött funkcióhelyeket tartalmazó -- "mondatformáival" jellegzetesen a -- morfológiáját vesztett -- angol nyelvet modellálja. Az angol valóban ilyen, de "a" nyelv korántsem. Ezért /is/ nehéz ezt a módszert erőszak nélkül általánosnak tekinteni, és a szintaktiko-morfologikus eljárásokat alkalmazó nyelvekre /azaz a nyelvek többségére/ alkalmazni.

15. Nem fejlődött zárt iskolává vagy éppen "izmussá" a szovjet és hazai /meg a szomszédainknál élő, sőt az irányzottá nem záródott nyugat-európai/ nyelvészeti törekvéseknek széles többsége. Ezeket szemléletük komplexebb volta és módszerük nyitottsága jellemzi leginkább. Szemléletük alapjaiban -- bár társadalmi háttérük szerint más-más fokon -- materialista, módszerük alapjaiban -- az imént jelzett megszorításokkal -- dialektikus. Egymástól eléggé függetlenül -- csak a vizsgálódás anyagának irányító természetétől befolyásoltatva, s így végeredményükben egyre szélesebb felületen találkozva -- abból indulnak ki, hogy a társadalomban élő emberek beszédtevékenysége a kommunikációnak -- ma már alapvetően a gondolatcserének, de korántsem csak annak -- az a közvetlen való-

sága, amely a nyelvnek mint a kollektív tudatban élő eszközrendszernek forrásából és formái között építkezik; de az ennek során létrejövő szöveg maga nem cél, hanem eszköz a gondolati tartalomnak végigformált és mások számára érzékelhető objektivációjára.

Igy válik ez a szemlélet funkcionálissá a szónak mindkét értelmében: abban is, hogy az egészt és részeit betöltött szerepükben látja, de abban is, hogy felfedi köztük a fel- és beépítettségükből adódó függőségi viszonyokat. S így válik dialektikussá a szervesen hozzákapcsolódó módszer, minthogy a magyarázatot minden nagyságrendben a dolog természetében, részeinek-elemeinek objektiv összefüggéseiben keresi.

Ez a szemlélet értékesíteni tudja a korábbi és a kortársi részmegeközleltésekből mindazt, ami bennük racionális mag; addig a határig persze, ameddig érvényük a valóságban terjed. S ez a módszer -- megfelelő átértékelés és útépités segítségével -- hasznosítani képes a legzártabb /és zártságánál fogva akár legtorzítóbb és legeltorzultabb/ módszereknek és "izmusoknak" is mindazokat az elemeit-eljárásait, amelyek a valóságot valamelyik sarkában-részében sikerrel közelítették meg és tárták fel; azt vetve el persze belőlük, amit ők maguk a legértékesebbnek és legönállóbbnak szántak benne: kekre zárt rendszerezésüket. -- Ugy tűnik hát: a jövő nem a rendszeralkotásra törekvő valamelyik "izmusé"

vagy az "izmusoké" általában -- azoknak gyors felfutását rövid tündöklés után mindig hirtelen letűnés követi --, hanem ezé a klasszikus alapokon folytonosan és eredményesen továbbfejlődő feltáró munkáé. /Jó néhány olyan hazai törekvést említhetnénk, amelynek képviselői egyelőre nem is érzik egymáshoz fűződő kapcsolataikat, pedig más-más oldalról indulva alapjaiban egyazon irányba tartanak: a nyelv belső természetének megismerése felé./

16. Manapság valahogy nem divatos, sőt népszerűtlen dolog "marxista szaktudományokról" beszélni. Aki ezt a kérdést felteszi, nemegyszer kapja azt a lemosolygó választ, hogy a marxizmus filozófiai /vagy éppen: közgazdasági/ tanítás; a szaktudományokat lehet jól művelni vagy rosszul, de nem lehet marxista és nem marxista módon. -- Ám ha a marxizmusnak megadjuk azt a legáltalánosabb meghatározást, amely megilleti, azt kell mondanunk: a marxizmus a valóság helyes megismerésének és továbbfejlesztésének elmélete és módszere. S akkor már nyilvánvaló, hogy a marxizmus -- ha kialakulásában a filozófia és a közgazdaságtan felől indult is -- szükségszerűen áthatja, sőt átfogja a tudományok egészét.

Ám így minden szaktudomány lehet marxista /vagy nem marxista/; azok is, amelyek nem a társadalmi alappal vagy felépítménnyel foglalkoznak, hanem a természet és a társadalom egyéb jelenségeivel. Abban az értelemben persze, hogy elismerik a valóságot, megismerhetőnek tartják, és

tudásunkat a valóságban fellelhető tények és törvények tükröződésének /a szó lenini értelmében/; röviden szólva: hogy elméletük materialista. S persze abban az értelemben, hogy igyekeznek helyesen és hiven tükrözni a valóság tényeit és törvényeit, azaz egymáshoz fűződő bonyolult kapcsolataikban, állandó fejlődésükben, felhalmozódásukban és elhalásukban, belső ellentmondásaik kifejlésében; röviden szólva: hogy módszerük dialektikus. De abban az értelemben is, hogy a valóságot nemcsak szemléljük és vizsgáljuk, hanem fölsimert törvényeit fel is használjuk a további fejlődés irányításában, hogy visszaalkalmazzák őket /és: őket alkalmazzák vissza/; a gyakorlatot, a valóságot a megismerésnek nemcsak tárgyául és forrásául fogva fel, hanem céljaként is. S végül és összefoglalóan abban az értelemben, hogy tudományok, azaz maguk is állandóan fejlődnek; nem ismernek megváltoztathatatlan dogmákat, föltétlenül örök érvényű törvényeket, tételeket, s főleg: kívülről a vizsgálat tárgyába belevitt "igazságokat"; de elismerik az objektív igazságot, annak megismerhetőségét, s azt, hogy a magunk igazságai viszonylagosak ugyan, de viszonylagos igazságainkban van vagy lehet egy morzsája az abszolutnak, de meg kell keresni bennük, ki kell bontani belőlük, és átépíteni őket az egyre teljesebb megismerésnek folyamatosan fejlődő rendszerébe.